434.

Поштарина плаћена у готову

YU ISSN 0017—0933

ГЛАСНИК

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ

ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVII год. од изласка
XXXIV год. непрекидног излажења

Нови Сад, јануар 1985.
Број 1

САДРЖАЈ

ГЛАСНИК
АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ ВОЈВОДИНЕ
ЧАСОПИС ЗА ПРАВНУ ТЕОРИЈУ И ПРАКСУ

LVII год. од изласка **Нови Сад, јануар 1985.**
XXXIV год. непрекидног излажења **Број 1**

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др Душанка Ђурђев

КРИТИЧКО РАЗМАТРАЊЕ ПОСЕБНИХ ОСНОВА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЖЕЛЕЗНИЦЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ

У Међународној конвенцији о превозу робе на железницама од 7. II 1970. године[1] тзв. CIM конвенцији, која је још увек основни правни извор за регулисање међународног железничког превоза,[2] предвиђено је да железница одговара за прекорачење рока испоруке, губитак или оштећење које настане од пријема робе на превоз до предаје примаоцу, по принципу објективне одговорности.[3] Исти принцип одговорности предвиђен је и у нашем Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године.[4]

То значи да железница одговара увек, без обзира на своју кривицу, ако постоји узрочна веза између настале штете и њене радње, и уколико не може да се позове на један од основа за ослобођење од одговорности. Железница се не може ослободити од одговорности ни ако је штета проузрокована случајем за који по општим правилима о одговорности, по принципу кривице, не

---

[1] Додатак Службеном листу СФРЈ — Међународни уговори и други споразуми 56/71.

[2] На VIII ревизионој конференцији конвенција CIM и CIV, одржаној у Берну 1980. године, донета је нова Конвенција о међународним железничким превозима COTIF са додатком А — Једнообразна правила о уговору о међународном железничком превозу путника и пртљага (JP CIV) и додатком Б — Једнообразна правила о уговору о међународном железничком превозу ствари (JP CIM). Пошто је нову Конвенцију ратификовао довољан број држава, међу којима је и Југославија, током фебруара 1984. године у Берну на дипломатској конференцији је одређен 15. V 1985. као датум ступања на снагу ове Конвенције. Њеним ступањем на снагу престаће да се примењују CIM и CIV конвенције.

[3] Члан 27. CIM.

[4] Члан 65. став 1. и 2, члан 66. и 68. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године.

би одговарала. Железница је одговорна увек ако постоји каузална веза између штете и њене радње. Једино позивање на један од основа за ослобођење од одговорности[5] тачно утврђених у Конвенцији даје могућност за ослобођење железнице од одговорности. Ови основи за ослобођење могу се поделити у две групе. Прва група се односи на класичне основе за ослобођење тзв. опште или „непривилеговане" основе. Железница се ослобађа од одговорности ако докаже да је закашњење, губитак или оштећење проузроковано кривицом имаоца права, наређењем имаоца права када до железнице нема кривице, маном робе, околностима које железница није могла да избегне нити да отклони њихове последице.[6]

Безусловно поштовање начела објективне одговорности довело би железницу у тежак положај, јер се ови општи основи за ослобођење железнице од одговорности тешко доказују. Због тога је овакав начин одговорности ублажен увођењем института посебних опасности, тј. друге групе основа за ослобођење, названих посебним или „привилегованим" основима.[7]

Они обухватају случајеве на које железница може лакше да се позове као на разлоге за ослобођење од одговорности. Уколико железница утврди да је према околностима случаја губитак или оштећење могло настати из једне или више посебних нарочитих опасности које су прецизиране, претпоставља се да је штета из тих околности произашла. Ова претпоставка, међутим, није апсолутна и ималац права задржава могућност да доказује да штета није настала или није искључиво настала због једне од тих опасности.

Основна разлика између општих[8] и посебних основа[9] није у природи опасности, због којих могу да настану штете, јер би се у крајњој линији већина посебних разлога за ослобођење могла подвести под опште разлоге за ослобођење. Суштинска разлика је у начину доказивања. Код општих разлога за ослобођење железница је дужна да докаже један од разлога за ослобођење и узрочну везу између разлога и штете, дакле, железница је дужна да докаже да је штета стварно настала једним од разлога. Међутим, код посебних основа за ослобођење довољно је да докаже да је према околностима случаја губитак или оштећење могло настати из једне или више посебних опасности, па да се претпостави да је штета одатле произашла. Због тога што је на овај начин знатно олакшан положај железнице, ови се разлози често зову „привилеговани", за разлику од општих „непривилегованих" основа за ослобођење од одговорности.

---

[5] Члан 27, параграф 2. и 3. CIM.

[6] Члан 27. параграф 2. CIM.

[7] Члан 27. параграф 3. CIM и члан 68. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године.

[8] Члан 27. параграф 2. CIM.

[9] Члан 27. параграф 3. CIM.

У конвенцији CIM[10] као и у Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године[11] предвиђено је да се железница ослобађа одговорности ако је губитак или оштећење настало због нарочите опасности која је у вези са једном или више наведених чињеница:

а) нарочите опасности које су у вези с превозом у отвореним колима;[12]

б) нарочите опасности које су у вези са чињеницом што роба уопште није упакована или је недовољно упакована;[13]

в) нарочите опасности које су у вези са утоваром или истоваром или неисправним товарењем робе;[14]

г) нарочите опасности које су у вези с извршењем од стране пошиљаоца, примаоца или њихових пуномоћника формалности које захтевају царинске или друге управне власти;[15]

д) нарочите опасности које су у вези с особином извесне робе због које је она изложена потпуном или делимичном губитку или оштећењу;[16]

ђ) нарочите опасности које су у вези с предајом на превоз под неисправним, нетачним или непотпуним означењем предмета, који су искључени од превоза или који се условно примају на превоз;[17]

е) нарочите опасности које су у вези с превозом живих животиња;[18]

ж) нарочите опасности које има за циљ да отклони пратња пошиљке.[19]

Ван сваке сумње је да посебни основи за ослобођење стављају железницу у повлашћен положај и да су за имаоца права неповољни. Отуда се с правом поставља питање, није ли предвиђено правило сувише строго за имаоца права? У правној теорији се истиче да постоји могућност да се побољша положај имаоца права. То би могло да се оствари уколико би се прихватила једна од следећих мера:

а) Укидање института посебних опасности, тј. посебних основа за ослобођење железнице од одговорности;

б) Задржавање института посебних опасности, али смањење броја разлога за ослобођење;

---

10 Члан 27. параграф 3. CIM.

11 Члан 68. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

12 Члан 27. параграф 3а CIM, члан 68. тачка 1. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

13 Члан 27. параграф 3б, члан 68. тачка 2. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

14 Члан 27. параграф 3ц CIM, члан 68. тачка 3. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

15 Члан 27. параграф 3д CIM.

16 Члан 27. параграф 3е CIM, члан 68. тачка 4. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

17 Члан 27. параграф 3ф CIM, члан 68. тачка 5. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

18 Члан 27. параграф 3г CIM, члан 68. тачка 6. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

19 Члан 27. параграф 3х CIM, члан 68. тачка 7. Закона о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974.

в) Укидање правне претпоставке из члана 28. параграф 2. CIM;

г) Слабљење ове правне претпоставке.

а) Укидање института посебних опасности

Основни приговор постојању посебних опасности је у томе што се већина посебних разлога за ослобођење железнице од одговорности може подвести под опште разлоге за ослобођење.[20]

Нема сумње да се нпр. превоз који се врши отвореним вагонима, утовар или истовар од стране пошиљаоца односно примаоца, извршење царинских формалности од стране примаоца односно пошиљаоца, својства извесне робе, могу подвести под један од општих основа за ослобођење од одговорности. Међутим, и кад би се сви посебни разлози за ослобођење од одговорности могли подвести под опште разлоге, чини нам се да би укидање овог правног института било неоправдано.

Прецизно набрајање посебних опасности као разлога за ослобођење има предности, пре свега у томе да се смање могућа спорна питања у правној доктрини и судској пракси, у погледу утврђивања разлога због којих железница може да се ослободи од одговорности. Уколико би недостајало набрајање најважнијих посебних опасности, могло би се поставити питање да ли превоз у отвореном вагону заиста чини разлог за ослобођење од одговорности. С друге стране, ово набрајање посебних опасности прецизира честе обавезе уговорних странака. Треба узети у обзир и околности да то обавезује имаоца права у његовом интересу да робу добро упакује, утовари према прописима и изврши уредно друге уговорне обавезе.[21] Навођењем посебних опасности ималац права може да предузме одговарајуће мере предострожности како би избегао штету коју би морао сам да сноси.

Највећи број разлога за ослобођење тиче се посебних опасности које ималац права жели да избегне, пре свега у сопственом интересу или у интересу свог уговорног партнера (купца, осигуратеља итд.).

Осим тога, чињеница је да су извесне робе, под одређеним околностима превоза, изложене посебним опасностима и то у већој мери него неке друге робе. У одређеним случајевима тешко је доказати да је штети на роби узрок нарочита опасност, иако за то постоји велика вероватноћа. Нпр. роба у отвореним колима много је више изложена разним опасностима, него у затвореним. Међутим, да ли је у одређеном случају штета на роби заиста настала из нарочите опасности која је у вези с превозом у отвореним колима (нпр. због ветра), тј. да ли у том одређеном случају

---

[20] Члан 27. параграф 2. CIM.

[21] Favre J., *Kritische Untersuchung der bevorrechtigten Haftungsbefreiungsgründe der CIM, Zeitschrift für den internationalen Eisenbahnverkehr*, Bern, 10/1974, str. 179-180.

постоји узрочна веза између нарочите опасности у вези с превозом у отвореном вагону и штете (да ли је ветар заиста узрок штете) врло је тешко доказати, иако за то постоји велика вероватноћа. Узрок томе је што железница на путу не може да прати сваку пошиљку да би у датом случају знала одакле штете потичу.

У овој повећаној опасности за настанак штете у току превоза као и у тешкоћи доказивања конкретног каузалног односа између узрока и штете, налази се оправдање за институт посебних опасности.[22] Дакле, нарочита могућност настанка штете, с једне стране, и тежина конкретног доказивања, с друге стране, били су разлози због којих су у корист железнице установљени посебни разлози за ослобођење од одговорности.[23] Такође је важна околност због које не би требало укидати институт посебних опасности и то што сличан правни институт постоји и у друмском превозу.

б) Друго је питање да ли су сви предвиђени разлози за ослобођење железнице од одговорности оправдани и да ли њихова формулација даје повода за критику.

По нашем мишљењу три разлога за ослобођење железнице од одговорности могу се подврћи критици.

Први је „утовар у кола са маном која је видљива за пошиљаоца".[24] У члану 27. параграф 3ц на почетку друге алинеје је предвиђена још једна околност која даје могућност за ослобађање железнице од одговорности, а то је утовар у вагон с маном која је видљива за пошиљаоца. Овом чињеницом су на VII ревизионој конференцији конвенција CIM и CIV, одржаној у Берну 1970. године, допуњене претходне две из овог параграфа, а то су самоутовар односно самоистовар и неисправно товарење кола. Тако је требало да се отклони различито схватање о томе да ли утовар очигледно мањкавих вагона може да се сматра погрешним утоваром од стране пошиљаоца или не.

У члану 36. Једнообразних правила о уговору о међународном железничком превозу ствари у коме су набројани посебни основи за ослобођење од одговорности није предвиђен овај основ. На основу убедљивих разлога корисника превоза укинут је овај основ. Иако је овај посебан разлог за ослобођење био уврштен на VII ревизионој конференцији, изнети аргументи су показали да је неодржив. Наиме, није прихватљиво да железница може да буде ослобођена од одговорности кад ставља на располагање кориснику превоза неисправан вагон, тим пре ако је видљива мана. Ова одредба је била својевремено усвојена да би се корисник превоза обавезао да добро осмотри достављен вагон. Међутим, та његова обавеза и даље постоји, само је промењен терет доказивања. Неисправно товарење у вагон с маном које је пошиљалац

---

[22] Wick, J., *Das internationale Eisenbahnfrachtrecht*, Беч 1974, str. 247.

[23] Nanassy B., *Das internationale Eisenbahnfrachtrecht*, Беч, 1956, str. 568.

[24] Члан 27. параграф 3ц CIM.

свестан, цени се као његова кривица. С друге стране, железница је обавезна да стави на располагање вагон у добром стању. Правило је постојало пре VIII ревизионе конференције, одржане у Берну 1980. године, одузимало је могућност судији да подели одговорност између железнице и пошиљаоца као сакриваца.

У Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године није предвиђен овај основ за ослобођење од одговорности.

Други разлог коме се могу ставити примедбе је „извршење од стране пошиљаоца, примаоца или њихових пуномоћника формалности које захтевају царинске или друге управне власти".[25] Према члану 27. параграф 3д железница се ослобађа од одговорности ако је губитак или оштећење настало због нарочите опасности која је у вези са извршењем од стране пошиљаоца, примаоца или њихових пуномоћника формалности које захтевају царинске и друге управне власти. Овај разлог за ослобођење железнице од одговорности не постоји у Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године.

Овај основ за ослобођење, који је установљен на VI ревизионој конференцији одржаној у Берну 1961. године је образложен нарочито тиме да његово установљење представља равнотежу оним могућностима које су дате за корисника у члану 15. параграф 1. (б) CIM у коме је прописано да пошиљалац односно прималац могу под одређеним условима да сами или преко пуномоћника обаве формалности које захтевају царински и управни органи.

За штете које могу да настану на овај начин, извршењем царинских и других радњи, железница је додуше, већ одредбом члана 27. параграф 2. CIM ослобођена од одговорности, због тога што железница није издала та упутства.

Новоуведен, посебан разлог за ослобођење од одговорности иде утолико даље што се он сматра као „повлашћен" разлог за ослобођење од одговорности. Увођење овог посебног разлога за ослобођење од одговорности било је врло спорно на VI ревизионој конференцији. Против његовог уношења у текст CIM-а је, по нашем мишљењу с правом, истицано да је тако отежано право пошиљаоца и примаоца установљено у члану 15. параграф 1(б) CIM.[26] Међутим, има и супротних мишљења.[27] По овом мишљењу сматра се да је разлог за увођење овог основа за ослобођење околност да железница не може, а није ни обавезна да контролише шта ималац права ради са робом за време превоза у извршавању наведених формалности. Сматра се да би требало ићи даље, па да овај разлог обухвати и случајеве задржавања робе на путу, по налогу царинских и других надлежних органа, без обзира на то да ли је код тога учествовао ималац права. За от-

---

[25] Члан 27. параграф 3д CIM.

[26] Wick J., *op. cit.*, стр. 252.

[27] Јакаша Б., *Копнено и зрачно саобраћајно право*, Загреб, 1969, стр. 397.

варање вагона и преглед робе, без присуства имаоца права, овај основ за ослобођење, по мишљењу ових аутора, не би имао оправдање, јер је железница дужна да присуствује тим радњама и сачува доказ о евентуалном оштећењу.

По нашем мишљењу, овом основу за ослобођење могу се ставити примедбе. Прво, он у извесној мери ограничава право пошиљаоца односно примаоца да „ако то дозвољавају, и у којој мери, закони и прописи земље у којој се обављају захтеване радње, лично или преко пуномоћника, обави формалности које захтевају царинске и друге управне власти и да по потреби плате царину и друге трошкове."[28] Друго, овај посебан основ за ослобођење је утолико мање оправдан пошто је у члану 15. параграф 1. алинеја 3. предвиђено да „ни пошиљалац ни прималац који може да располаже са робом, као ни њихов пуномоћник, немају право да подигну робу", па је могућност да на роби настану штете мала.

Уосталом, железница не би имала тешкоће у доказивању, пошто се царинске и друге формалности обављају у присуству сведока.

Овај основ за ослобођење је задржан у Једнообразним правилима о уговору о међународном железничком превозу ствари.[29]

Трећи разлог на чију се оправданост могу ставити примедбе су „нарочите опасности које су у вези с утоваром или истоваром који врши пошиљалац, односно прималац."[30]

Што се тиче самоутовара и самоистовара, овде долазе најчешће у обзир штете које су проузроковали људи примаоца или пошиљаоца који обављају утовар или истовар. Треба водити рачуна о томе, међутим, да железница преузима на превоз робу утоварену од пошиљаоца тек тада кад је утовар у потпуности окончан и да до истовара од стране примаоца долази увек тек након извршене предаје робе. Самоутовар односно самоистовар се дешавају стога увек изван времена пријема за превоз и предаје. Према томе, одговорност железничког превозиоца у смислу члана 27. параграф 1. не обухвата штете које настају за време ових делатности. Било би уствари сувишно да се за штете које су настале за време утовара односно истовара уведе посебан основ за ослобођење од одговорности, јер већ на основу члана 27. параграф 1. CIM[31] не постоји одговорност превозиоца за овакве штете. Поједини аутори[32] образлажу посебно преузимање овог основа за ослобођење од одговорности тиме што могу постојати случајеви у националним прописима код којих пошиљалац преузима товарење тек након прихватања робе и прималац истова-

---

[28] Члан 15. параграф 1б CIM.

[29] Члан 36. тачка 3е Једнообразних правила о уговору о међународном железничком превозу ствари (ЈР CIM је додатак Б COTIF-а).

[30] Члан 27. параграф 3ц CIM.

[31] Члан 27. параграф 1. CIM: „Железница одговара за прекорачење рока испоруке, за штету насталу због потпуног или делимичног губитка робе и због оштећења које настане од пријема на превоз до издавања."

[32] Nanassy B., *op. cit.*, стр. 551.

рује робу још пре преузимања. У највећем броју држава се примењује правило да закључење уговора о превозу следи само након окончања самоутовара а испорука пре самоистовара. Допуштање изузетака било би за железницу изузетно опасно. Не може се од ње захтевати да робу коју је већ преузела на превоз стави на располагање пошиљаоцу или примаоцу ради утовара и на тај начин још пре преузимања испусти робу из своје детенције.

Стварни разлог због чега је самоутовар односно самоистовар прихваћен као посебан основ за ослобођење је у томе што се при утврђивању штете настале током превоза или при отпремању, врло ретко може јасно установити да ли је штета настала за време превоза или за време утовара или истовара. Због тога што железница може тешко да прибави доказе, уведен је у корист железнице посебан разлог за ослобођење од одговорности који је ослобађа строгог доказа да је штета настала приликом утовара од стране пошиљаоца или истовара од стране примаоца.[33]

Овај основ за ослобођење железнице од одговорности задржан је и у Једнообразним правилима о уговору о међународном железничком превозу.[34]

в) Укидање правне претпоставке

Правна претпоставка из члана 28. параграф 2. CIM-а не ослобађа железницу сваког доказа. Железница је дужна да докаже да би се применила правна претпоставка: 1) Постојање нарочите опасности која је у вези с једном или више чињеница наведених у члану 27. параграф 3. CIM; 2) Да је према околностима случаја губитак или оштећење могло настати из једне или више посебних у члану 27. параграф 3. наведених нарочитих опасности. Овде се тражи могућност узрочне везе између штете и једне или више посебних у члану 27. параграф 3. наведених нарочитих опасности. Није довољно доказати само општу могућност, већ је железница дужна да докаже да је, с обзиром на околност случаја, дакле с обзиром на стварне околности, in concreto, штета могла настати у том одређеном случају из једне или више посебних опасности.[35] Дакле, тражи се конкретна а не апстрактна (теоријска) могућност узрочне везе. Тако нпр. постоји могућност да се услед искре из локомотиве упали лако запаљива роба. Међутим, није довољно да железница докаже само лаку запаљивост и тиме општу могућност запаљења, него треба да докаже да је запаљење услед искре било у конкретном случају могуће (нпр. прозори нису били добро затворени, роба није била уредно упакована против запаљења, итд.).

Битно је, а у томе је и значај привилегија члана 28. параграф 2. у корист железнице, да железница не мора да докаже узрочну везу, него само могућност узрочне везе.

---

[33] Wick J., *op. cit.*, стр. 250.
[34] Члан 36. тачка 3ц JP CIM.
[35] Nanassy B., *op. cit.*, стр. 570.

Кад је железница доказала оба услова, онда се претпоставља да је штета произашла из тих нарочитих опасности. Против правне претпоставке имаоцу права допуштени су противдокази. Овај противдоказ може да буде двострук: корисник превоза може да докаже да је штета настала из једног тачно одређеног другог разлога или може да докаже, а да не означи други разлог, да штета у конкретном случају није могла да настане из узрока на који се сумња. Противдоказ може, дакле, бити позитиван или негативан. Нпр. пошиљка у отвореном вагону стиже овлажена; железница се позива на ослобођење од одговорности по члану 27. параграф 3а, при чему може железница да тврди да је роба у отвореном вагону могла да покисне; насупрот томе ималац права доказује да је влажност настала када је железнички радник прао вагон или да је приликом превоза целим путем било суво време.[36] Ако успе са противдоказом, што је у пракси ретко, јер ималац права редовно не прати пошиљку па и не зна узрок штете, железница може да тражи ослобођење на основу општих разлога за ослобођење из члана 27. параграф 2. CIM. Тада је положај железнице у погледу доказивања знатно тежи.

У Закону о уговорима о превозу у железничком саобраћају из 1974. године, у члану 69. је такође предвиђена иста правна претпоставка као и у члану 28. параграф 2. CIM.

Да ли је оправдано овакву правну претпоставку укинути? Сви посебни основи за ослобођење од одговорности према члану 27. параграф 3. указују на то да превоз собом носи и нарочите опасности које железница у току нормалног превоза тешко може да спречи. По правилу, пре је обавеза пошиљаоца да спречи овај ризик нпр. да пошаље робу у добро затвореним вагонима, уколико превоз у отвореним вагонима представља опасност за робу, да, према потреби, правилно запакује робу, да је на одговарајући начин утовари, да допуштене предмете за превоз тачно означи или да предузме остале прописане мере предострожности у праћењу пошиљке. Уколико се ове опасности не могу избећи нарочитим мерама предострожности као нпр. због природних особина робе или при превозу животиња, било би исто тако недопустиво да се овим последицама оптерети железница.[37] Управо би то могло, међутим, да се деси ако би железница увек морала да поднесе непобитне доказе да је штета настала због једне или више споменутих посебних опасности. Што се тиче особености железничког превоза, железница може мање него други превозиоци да стално контролише робу, како би увек могла да докаже у случају сумње на искључив начин да је штета настала због посебних опасности. При утовару у вагон железница се често ограничава на то, а да није ни видела робу, да вагон превози, при чему се он не контролише посебно. Код комадне робе, код које је лакше спровести надзор од стране железнице приликом пријема, не би

---

[36] Wick J., *op. cit.*, стр. 260.

[37] Favre J., *op. cit.*, стр. 184.

била могућа стална контрола железнице, пре свега за време превоза.

Железница би се налазила често у опасности да на основу система објективне одговорности, у немогућности да поднесе доказ о стварној узрочној вези између штете и штетне радње, сноси одговорност и онда кад је очигледно могуће да је штета настала због једне од посебних опасности. То би довело у питање обављање железничке делатности.

Под оваквим околностима изгледало би неправедно једноставно одустати од ове врсте правне претпоставке у корист железнице ако је настала штета због посебних опасности. Додуше, мора се признати да се железница из комерцијалних разлога све више труди да ову правну претпоставку не користи у претераној мери.

д) У правној теорији постоји и гледиште[38] по коме нема дилеме у погледу потребе постојања правне претпоставке из члана 28. параграф 2, али би је требало ублажити. Ублажавање би, по овом мишљењу, било могуће кад би се уместо захтева за могућношћу каузалне везе тражила вероватноћа каузалне везе. Вероватноћа је према уобичајеној употреби речи „привид истине".[39] Мислимо да се може рећи да за разлику од потпуне, апсолутне извесности, појмом вероватност се означава висок степен извесности да је одређену последицу изазвао један или више одређених узрока, док се појмом могућност изражава само логичност претпоставке да, у начелу, оно што је могуће може да буде а да због тога не мора и да је безусловно вероватно. Ови аутори наглашавају да се у CIM-u очигледно хтела разлика између вероватноће и могућности, јер се и у припремним радовима а и у каснијим коментарима[40] изразито наглашава да железница не треба да докаже вероватноћу, већ само могућност настанка узрочне везе.

Међутим, пошто се не захтева постојање само апстрактне могућности, већ могућности постојања каузалне везе између посебне опасности и штете, према околностима случаја, дакле конкретне могућности, не видимо практичну разлику између конкретне могућности и вероватноће. Мишљење је и аутора који инсистирају на овој разлици да је она у судској пракси тешко остварљива.[41]

У којој мери ће се железница учестано користити посебним основима за ослобођење од одговорности, зависи од ње саме, али би морала сигурно да води рачуна и о томе да се овим разлозима за ослобођење друмски транспортери ређе користе.

---

[38] Favre J., *op cit.*, стр. 185.

[39] Favre J., *op. cit.*, стр. 186.

[40] Rundnagel, стр. 61; Loening O., стр. 688; Nanassy B., стр. 527; према Favre J., *op. cit.*, стр. 185.

[41] Favre J., *op. cit.*, стр. 185—186.

Мр Зоран П. Рашовић
асистент Правног факултета у Титограду

ЗАШТИТА ЗАЈЕДНИЧКЕ ДРЖАВИНЕ (СУДРЖАВИНЕ) И ЗАЈЕДНИЧКЕ СВОЈИНЕ БРАЧНИХ ДРУГОВА

1. Брачни другови имају државину ствари. Они могу заједнички вршити фактичку власт на цијелој ствари, односно на дијелу ствари који је самосталан државински објект. Другим ријечима брачни другови имају судржавину односно заједничку државину на ствари.

2. При томе ова државинска заједница може бити организована на различите начине: 1) брачни другови могу истовремено вршити фактичку власт на ствари (нпр. заједно слушати радио који су заједно купили); 2) брачни другови могу фактичку власт тражити сукцесивно (нпр. аутомобил једне недеље се налази код једнога, друге недеље код другога брачног друга итд.); 3) брачни другови могу вршити фактичку власт на ствари преко другог лица, коме су по основу плодоуживања, уговора о коришћењу стана, закупа, чувања, послуге или другог правног посла дали ствар у непосредну државину. Дакле, брачни другови се овдје појављују као посредни држаоци.

3. С обзиром да заједничка својина не мора бити праћена истом државинском заједницом, то се један брачни друг за ствари у заједничкој својини може појавити и као искључиви држалац. То ће се десити када се брачни другови споразумију да један станује у једном, а други у другом стану.[1]

4. Када један брачни друг на једној ствари или дијелу ствари из заједничке својине брачних другова има искључиву државину, питање државинске заштите је јасно. Такав држалац ужива заштиту према свим трећим лицима и према свом брачном другу.

5. Исто тако, сваки брачни друг као судржалац заједничке ствари има право на заштиту од узнемиравања или одузимања државине. То несумњиво произилази из члана 80. Закона о основним својинско-правним односима. Иако овим законом није

---

[1] Обрен Станковић — Миодраг Орлић: *Стварно право*, Београд, 1980, стр. 44—45.

прецизирано, јасно је да сваки судржалац има право на самопомоћ против онога кога неовлашћено узнемирава у државини или му је државину одузео, под условом да је опасност непосредна, да је само помоћ нужна и да начин њеног вршења одговара приликама у којима постоји опасност.

6. Проблем се појављује када је у питању државинска заштита у међусобним односима судржалаца. Има мишљења да државински спорови међу брачним друговима нијесу могући. „Такве судске одлуке су неправилне, јер вређају основна правила својине заједничке руке. Ако искрсну неспоразуми међу брачним друговима поводом коришћења тих ствари, њих треба рјешавати у оквиру брачног права но, ако су ти неспоразуми учестали или трајни, они могу бити разлог и за развод брака у смислу чл. 53. ОЗБ".[2]

7. Овакво становиште је критиковано у теорији, али се проблем појављује када су у питању тужбе које један брачни друг може поднијети против другог брачног друга. Према неким мишљењима сваки брачни друг ужива државинску заштиту у међусобним односима ако се ради о одузимању државине. Међутим, када је ријеч о узнемиравању државине брачни друг не би имао право на државинску заштиту. „Решавање о таквој тужби морало би нужно да задре у правно питање утврђивања граница и обима коришћења ствари од сваког судржаоца, што је у државинском спору искључено. Овакво се питање може расправити у петиторном спору, гдје би се утврдило право на судржавину сваког од учесника."[3]

8. Мишљења смо да су и у међусобним односима судржаоца допуштене тужбе због узнемиравања државине, јер и ови спорови не захтијевају увијек, улажење у правна питања. То потврђују многе судске одлуке. Уосталом, овакво рјешење је прихваћено и у Закону о основним својинско-правним односима (чл. 80): „судржалац ужива заштиту и у међусобним односима са другим судржаоцима, ако један од њих **онемогућава другога у дотадаш-**

---

[2] Андрија Гамс: *Брачно и породично имовинско право*, Београд, 1965, стр. 71. А у уџбенику *Основи стварног права*, Београд 1974. стр. 319, овај наш истакнути цивилиста каже: „Треба имати у виду да брачни другови нису судржаоци, него имају заједничку брачну имовину. Према томе, један од брачних другова не би могао покренути државинску тужбу против другог брачног друга у погледу тих ствари. Заједничко уживање тих ствари, опет, претпоставља брачну заједницу, која се судским путем не може успоставити. Стога би у таквим случајевима брачни друг могао тражити евентуално неко средство обезбеђења које предвиђа извршни поступак до решења самог правног питања. Против других лица, међутим, сваки од брачних другова може покренути државински спор и у име другог брачног друга, управо због њихове заједничке државине. У том смислу и Милица Босиљчић: Заједничка својина, док. дис., Београд, 1965, стр. 121.

[3] Драгољуб Стојановић — Димитар Поп Георгијев: *Коментар Закона о основним својинско-правним односима*, Београд, 1980, стр. 176.

њем начину вршења фактичке власти на ствари која је у њиховој државини".[4]

9. Недоумице могу настати око тумачења формулације „онемогућава другога у дотадашњем начину вршења фактичке власти". Ово и зато што досадашња судска пракса, изграђена прије ступања на снагу Закона о основним својинско-правним односима, није јединствена у погледу рјешавања ових питања. У једној судској одлуци присутно је становиште да „сметање супосједа постоји само у случају ако је један од супосједника извршио такав чин да другог супосједника потпуно искључује из супосједа или му знатно отежава вршење супосједа".[5]

10. У другој одлуци се каже: „Ако су брачни другови заједнички носиоци станарског права, онда је један од њих омео другога у његовом последњем стању посједа права коришћења стана ако је без дозволе другог брачног друга уселио у стан особу с којом се ванбрачно саживио."[6]

11. Ипак, чини нам се најприхватљивијим становиште које је дао професор Станковић да ова формулација „обухвата не само потпуно истискивање једног судржаоца из државине већ и сужавање обима његове фактичке власти или њено отежавање".[7]

---

[4] „Заједнички власник може поднијети против другог заједничког власника тужбу о сметању посједа, ако му други заједнички власник ремети посједовање заједничке ствари. Разлика у односу према осталим споровима о сметању посједа постоји само у томе што заједнички власник и држалац не може утврђивати постојање сметања искључивог посједовања односно враћање ствари у искључиви посјед, већ може утврђивати само сметање заједничког посједа и успоставу пријашњег стања посједа" (Sklep Vrhovnoga sodišča SR Slovenije II Ips 78/79 z dne 31. 1. 1980, Zbirka sudskih odluka, knjiga V, sveska I, Beograd, 1980).

[5] Одлука Врховног суда Хрватске, ГЗЗ — 47/78 од 19. 12. 78. О.с. Загреб, Гж 646/77 од 6. 12. 1977. *Преглед судске праксе*, у години 1978, Прилог *Наше законитости*.

[6] Пресуда Окружног суда у Шибенику, Гж 376/73 од 29. новембра 1973. Преглед судске праксе у 1974. години, Прилог *Наше законитости*.

[7] Обрен Станковић — Миодраг Орлић, *op. cit.*, стр. 60.

У образложењу Рјешења Врховног суда БиХ Гвл 37/80 од 14. 5. 1981. се каже: „Првотужилац и отац туженог (тужени је члан његовог породичног домаћинства), као сувласници стамбене зграде, супосједници су права заједничког коришћења дворишта. Посјед овог права у модерним условима подразумијева и паркирање аутомобила, па тужени, који је као корисник стана у згради и супосједник права заједничког коришћења дворишта, креће се у границама супосједа дворишта када у дворишту почиње да паркира аутомобил, након што га је купио (до тада је прво тужилац само користио двориште за превоз свог аутомобила до гараже подигнуте у истом дворишту). Оваквом радњом тужени није сметао супосјед првотужиоца, јер га није онемогућавао у дотадашњем вршењу фактичке власти на ствари у супосједу. Не може се сматрати, наиме, да је првотужилац сметан тим што сада не може приступити на дио дворишта запосједнут аутомобилом туженог, већ, с обзиром на природу односа супосједника (посјед једног од њих је ограничен посједом другог), под сметање супосједа које врше супосједници међусобно мора се подразумијевати само таква радња једног од супосједника којом се други супосједник потпуно лишава супосједа ствари, или му се знатно отежава дотадашњи начин вршења фактичке власти на ствари у супосједу.

Напомиње се, да је у судској пракси формираној прије ступања на снагу Закона о основним својинско-правним односима преовладавало схвата-

Брачни другови врше фактичку власт на цијелој ствари односно на дијелу ствари који је самосталан државински објект. Природа државине не допушта да се фактичка власт врши на идеалном дијелу. Када се фактичка власт не врши у том смислу да један брачни друг (онемогућен, ометен, спријечен од другог брачног друга) предузима апрехензионе акте којима би се ствар **користила у сврху којој је намијењена** (подвукао ЗР), онда том брачном другу треба признати право на државинску заштиту. Слично становиште нашли смо и у једној судској одлуци у којој се каже: „И сувласник на покретној ствари може бити узнемирен у државини права сувласништва од другог сувласника ако се сметање у државини права врши тако да се сувласнику ускраћује право коришћења употребе, управљања и располагања, на неподијељеној сувласничкој ствари".[8]

ње, засновано на правној природи посједовне заштите, да међу супосједницима не може бити друге посједовне заштите него заштите од искључења из супосједа, но ако се, полазећи од формулације чл. 80. поменутог Закона, прихвати да постоји сметање супосједа и када се радњама другог супосједника сужава обим фактичке власти супосједника, или њено вршење отежава, у конкретном случају, с обзиром на напријед изнесено, таквог сметања супосједа нема. При томе се мора имати у виду супосјед ствари, односно права коришћења ствари, у цјелини, полазећи од садржаја супосједа с обзиром на намјену ствари, а не смије се супосјед цијенити само у односу на дјелић те ствари — у конкретном случају земљиште испод паркираног аутомобила (*Збирка судских одлука*, књига VI, свеска П, Београд, 1981).

У образложењу рјешења Окружног суда у Шибенику Гж 97/80 од 31. Ш 1980. се каже: „Да ли је, међутим, у овом случају и наступило лишење тужитељичина супосједа куће, као што је речено, првостепени суд није утврдио, посебно не и то да ли је према тужитељици услиједила таква озбиљна пријетња, којом се она једино и могла лишити супосједа куће. Није и не може при томе бити довољно само порука тужитељици да не смије доћи кући и да јој тужени неће допустити улазак у кућу. То би више упућивало на закључак, да се лишење супосједа може очекивати, а не и то да је оно наступило. Друга би, пак, ситуација била, ако би се утврдило да је тужитељица вербалним чином, у облику озбиљне пријетње била онемогућена, дакле лишена посљедњега стања посједа куће. Међутим, да би се то правилно могло утврдити било је потребно саслушати странке у доказне сврхе и тиме испитати посебно какви су били односи странака и прије него што је тужитељица отишла у болницу, те везано с тим, због чега тужени допуштају да се тужитељица усели у кућу, али под увјетом да она уза се има особу која ће о њој бринути тим прије, што тужени не би били особе које би имали законску дужност да се брину о тужитељици." (*Збирка судских одлука*, књига V, свеска I, Београд, 1980).

„Нема сметања државине у случају кад један од градилаца настави са извођењем грађевинских радова на згради коју су заједно почели да граде" (*Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, Београд, 4/83).

[8] Решење Окружног суда у Титовој Митровици Гж 18/82 од 20. маја 1982, Судска пракса Београд, бр. 3/83. У образложењу ове Одлуке се каже: „Када је неспорно да је запрежно возило сувласништво парничних странака са једнаким квотним деловима, те да је тужени сам у жељи да изврши физичку деобу возило раздвојио на два дела и предњи оставио тужиоцу а задњи задржао за себе, онда је таквом радњом узнемирио тужиоца у државини права коришћења употребе и управљања заједничком сувласничком ствари јер се део запрежног возила не може користити у сврху којој је запрежна ствар намењена. Од туда, будући да нема сагласности тужиоца првостепени суд правилно налази да у радњи туженог стоји чин сметања судржавине, јер је тужени тужиоца као судржаоца онемогућио у вршењу фактичке власти над запрежним возилом као целином, а што прописује и чл. 80 у вези са чланом 75. Закона о основним својинско-правним односима".

12. Поставља се питање да ли је допуштена самопомоћ у међусобним односима брачних другова поводом заједничке ствари? Има мишљења да је самопомоћ ограничена у међусобним односима судржаоца: „судржалац има право да врши самопомоћ у односу на другог судржаоца само због одузимања државине, а не и због сметања државине. Не може се вршити самопомоћ због сметања судржавине које долази од других судржалаца зато што би се ту морало знати које су границе за вршење државине на заједничкој ствари, а то је правно, а не фактичко питање".[9]

13. Наше је мишљење да судржалац има право на самопомоћ против другог судржаоца који га неовлашћено узнемирава у државини под условом да је опасност непосредна, да је самопомоћ нужна и да начин њеног вршења одговара приликама којима постоји опасност. Наравно, ове критеријуме под којима је уопште дозвољења самопомоћ треба „пооштрити" када су у питању односи међу брачним друговима. Сигурно је да оваква заштита није пожељна у брачним односима, али је она понекад нужна. Ако би брачни друг био принуђен да употребљава дуже вријеме овакав облик државинске заштите то би био један од разлога за поремећеност брачних односа.

14. Брачни другови могу скупа подизати тужбе за заштиту права заједничке својине против трећих лица и тада се они појављују као јединствени супарничари. Међутим, спорно је да ли сваки брачни друг има право на тужбу за заштиту права својине на цијелу ствар. Једни полазе од правне природе заједничке својине па сматрају да овакви спорови нијесу могући.[10] Мишљења смо да сваки заједничар може подизати овакве тужбе јер се често дешава да други заједничар није у могућности да се упусти у спор. Уосталом, то несумњиво произилази из одредбе Закона о основним својинско-правним односима (чл. 43): „Заједнички власник има право на тужбу за заштиту права својине на цијелу ствар".

15. Готово је без изузетака прихваћено становиште да међу брачним друговима нијесу дозвољени својински спорови.[11] Међутим, из одредбе Закона о браку и породичним односима СР Хрватске закључујемо супротно. Та одредба гласи: „сваки брачни друг може за вријеме трајања брака или након престанка брака, тужбом захтијевати да суд утврди колики је његов дио у заједничкој имовини или дијелу те имовине".[12]

---

[9] Драгољуб Стојановић — Димитар Поп Георгијев, *Op. cit.*, стр. 170.

[10] Драгољуб Стојановић — Димитар Поп Георгијев, *Op. cit.*, стр. 113.

[11] Андрија Гамс, *Op. cit.*, стр. 71; Драгољуб Стојановић — Димитар Поп Георгијев, *Op. cit.*, стр. 113; Борис Визнер, *Коментар закона о основним власничко-правним односима*, Загреб, 1980, стр. 136; Милица Босиљчић, *Op. cit.*, стр. 122.

[12] Чл. 279. Закона о браку и породичним односима СР Хрватске. Рајко Суџум: *Брачни имовински режим*, док. дис., Београд, 1979, стр. 186.

Милорад Ботић

СУДСКО ГОВОРНИШТВО

- језик, право, етика, логика и реторика у судском говорништву -

ЈЕЗИК — СРЕДСТВО КОМУНИКАЦИЈЕ

Код нас је неговање лепог говора, као и културног опхођења, сасвим занемарено. Као да то припада негативном наслеђу из старог друштва, а међутим једно од основних вредности социјалистичког преображаја друштва је уздизање и усавршавање човекове личности и уважавање његовог људског достојанства.

Никада се код нас није толико говорило као данас, а никад лошије. Једно од наших основних идејно-политичких опредељења јесте договарање, споразумевање у решавању заједничких (друштвених) проблема и о обављању заједничких послова. За договарање је потребан говор. Јасан, разумљив за све учеснике, опредељен, недвосмислен, логичан, уљудан, леп. Ништа не сме бити нејасно, недоречено, замумуљено у фразе, замагљено страним изразима и застрашујућим цитатима. Да би се могло договорено спровести у живот мора закључак бити **јасан.**

У циљу договарања одржавају се код нас свакодневно безбројни састанци у разним срединама и са разним саставом учесника. На жалост, тамо се ретко кад може чути разумљив и добро срочен говор. Запањује чињеница да не знамо да говоримо својим рођеним језиком, иначе здравим и једноставним. Како се говором изражавају мисли, значи да не знамо правилно да мислимо и поред тога што смо природно прилично надарен народ. Међутим, све се то даде **научити.** Још су стари Јелини, у време када су у процесу развитка њиховог друштва, широки слојеви народа дошли у могућност да управљају јавним пословима, да јавно и сви говоре, развили две науке: **логику** и **реторику.** Науке, да би **научили** правилно мислити и лепо говорити. Ми као да мало шта о томе знамо.

Скраћену верзију ове теме изложио је аутор у виду предавања у Адвокатској комори Војводине у Новом Саду, дана 6. децембра 1984.

Не само да много говоримо и да лоше говоримо, код нас се много и пише, а претежно лоше. Писање је заправо забележен говор, писменим знацима исказана мисао. Како говоримо, тако и пишемо. Дневна и ревијална штампа, бројна и читана, не одликује се баш лепим писањем. Пренатрпана је страним изразима, а текстови су често једва разумљиви, као да нису грађени на правилима наше граматике, синтаксе, стилистике. Што је нарочито недопустиво, несхватљиво, преводе се текстови с дијалекта на дијалект, с варијанте на варијанту. Тога у свету нигде нема, то је само наша специфичност. Правопис је сасвим неуједначен, разликује се по територијалном принципу, иако је сасвим природно да један језик има и јединствени правопис, а такав је и договорено израђен на савременим захтевима лингвистике и врло високом стручном нивоу, Новосадским договором из 1954. године. Радио и телевизија, моћни културни медијуми, нешто су више изнапредовали, али још немају довољно снаге да изађу из језичке маглине у којој се крећу. Човек се, разумљиво, мора да упита, како је то све могуће кад се писати даде научити, а код нас је знатан број људи прошао кроз средње школе, па чак и високе. У нашим школама се уче две науке, које пружају језичка и стилска знања: **лингвистика** и **теорија књижевности (стилистика).** Да није негде затајио средњошколски образовни систем? Колико се у школама овладава граматиком, морфологијом, синтаксом, семантиком, прозодијом, **стилистиком**, шта је са **правописом,** какви се примери из наше лепе књижевности и светске пружају ђацима? Шта о томе мисле бројни лингвисти и просветни радници и шта предузимају да се непримерени и вештачки језички изрази и говорно изражавање (усмено и писмено) саобразе језикословним правилима српскохрватског језика. Као да су их помели језици „варијанти" и „подваријанти". Многи од њих су преокупирани сасвим исполитизираним нејезичким питањима, као нпр. две, три или четири варијанте (и колико подваријанти), који дијалекти, односно које варијанте прерастају у посебан језик, треба ли прекрштавати име језика. Рејонизира се књижевност и сл. Међутим, зна се: има нација које говоре двама језицима, има више нација (и држава) које говоре једним (истим) језиком. Језик нити је битно обележје националности нити елеменат државности. Све то отежава, сужава, осујећује говорну комуникацију у друштву, које изграђује социјалистички друштвени поредак, што је глобални процес, коме сметају вештачке ограде. Носилац тог процеса изградње је радничка класа, којој је народни језик (говор и писање) једно од оруђа те изградње. Ако су у старим друштвеним формацијама, елитни кругови друштва у својим затвореним срединама међусобно и званично комуницирали на туђим језицима (најчешће немачки и талијански), развијенијим и „лепшим", или се у домаћем саобраћају служили локалним говором, радничка класа и њена интелигенција желе да обогате свој народни језик, да га науче, да га слушају и читају свугде и на сваком месту и, разуме се, да се на њему без тешкоћа споразумевају. Она није више осуђена на свој арго, нити жаргон или локализам њезиних сељачких предака. Ту не сме бити заостајања, лутања, а

најмање враћања. Како се ми о значајним друштвеним питањима договарамо и споразумевамо, а језички проблем је сигурно постао акутан друштвени проблем, што не уприличимо нов договор о језику. Онај први, Бечки (1850) иако смо живели у разним државама, углавном је спроведен у живот; други пак, Новосадски (1954) спроведен је само делимично и само у неким срединама, па је можда сазрело време за трећи.

Свакодневни, обичан говор, на раду, у дружењу, на улици, на јавним местима, зачињен је псовкама и погрдним изразима. Истина, понекад духовита псовка повећава динамику комуникације, растерећује је озбиљности, али у претераној употреби свугде и сваком приликом, осиромашује говор и вулгаризира комуникацију. Псовка је продрла и даље, у штампу, на радио, телевизију, чак до школе. Са оваквим изражајним маниром смо на горњој лествици у Европи.

ПРАВНИ ЈЕЗИК — СУДСКИ ГОВОР

Свака наука, уметност, вештина, делатност, струка, имају свој специјални језик, посебан речник, функционалан и кодификован. Њиме прима и пружа своја саопштења. Има своје **појмове** — мисаона синтеза заједничке групе предмета, којима се одређују битна својства науке или делатности, **термине** — научни и стручни називи (име) за одређени појам, којим се изражава смисао (битно значење) појма. У текућем говору, овај језик се ретко користи. Он служи за преношење стручних порука, конституисаних на основама заједничког кода, за одређену намену. У том смислу се говори и о правном језику и судском говору. Само што треба напоменути да правни језик није толико затворен као нпр. језик медицине или хемије. Законе читају и примењују и неправници. Стога се правна норма поставља тако да је што разумљивија. Правни језик и судски говор код нас су под тешким наслеђем прошлости. Право савременог друштва је произашло (и као наука и пракса) из римског права, па су појмови и термини пренети из латинског, изворно или прилагођеним изразом (преводом) у народне језике држава, које су реципирале римско право, па тако и у српскохрватски језик. То је тзв. интернационализована правна терминологија, која ником није штетила, будући да је латински језик изванредних својстава за правни израз, за друштвено-правну комуникацију. Рђаво се поступало онда, када се та латинштина словенизирала. Још горе, кад нам је долазила посредством других језика, немачког, италијанског, мађарског. Правни језик је претрпео највећи утицај немачког језика, чије последице још осећамо. Није у питању само лексика (германизми) и терминологија, него далеко опасније — реченична конструкција и дух резоновања и изражавања, сасвим непримерени нашем језику. Преко аустријског права, администрације, науке, литературе, штампе и других средстава наметнути су нам термини, германизовани облици градње правних норми, стил правних аката, начин судског говора.

Правни језик је систем правног изражавања, а судски говор индивидуални чин изражавања, стручно—пословно општење у суду. Аустријски општи грађански законик из 1811 (ОГЗ) важио је у Хрватској, Славонији, Далмацији, Истри, делу Војводине, супсидијарно у Босни и Херцеговини од окупације, све до наших дана. Српски грађански законик од 1844. само је скраћена верзија ОГЗ. Превод ОГЗ на хрватски, архаичним и непримереним језиком и застарелим правописом, био је подлога расправама, коментарима, доношењу судских одлука, што се морало видно одразити на правни језик. Српски грађански законик (1844) оптерећен германизмима, писан предвуковским језиком и правописом, такође је лоше деловао на обликовање нашег правног језика. Општи имовински законик (ОИЗ) из 1888. сачињен у редакцији гласовитог научника Балтазара Богишића, писан је добрим народним језиком, словенском терминологијом, чак народном, али је био примењиван на малој територији државе Црне Горе, која је имала неразвијен правни живот, па је остао без већег утицаја на правни језик. У већем делу Војводине, после Нагодбе (1867) мађарски језик је потиснуо из правног живота и немачки и српскохрватски, као државни језик. Почетком XX века продире јаче у Србију француска правна мисао, школовањем научничког правног кадра у Француској, па преко професора права са Београдског универзитета моћно утиче на правни језик у Србији, што је био велики корак напред.

После стварања прве заједничке државе Југословена (1918) стварају се широке могућности за развитак заједничког правног живота, па и правног језика, путем законодавства, администрације, па и судске администрације, научних расправа, коментара и правних часописа. Треба поменути из тога времена одличне правне часописе: **Анали** и **Бранич** из Београда, **Мјесечник** и **Одвјетник** из Загреба, **Гласник Адвокатске коморе** из Новог Сада и неке друге. Посебно ваља истаћи одлично написаних неколико закона, као: Кривични законик, Закон о општем управном поступку, Закон о адвокатима, Законик о судском кривичном поступку и др. Споро и са већим отпорима је ове промене прихватао и спроводио у судовању судски језик.

У новом поретку, данашњем, у прво време је владало мишљење да треба лаицизирати законске текстове, устало се против правног језика, као једном од узрочника отуђења права од обичног човека, који тај језик не разуме или га тешко савлађује. То је, пак, довело до законских текстова који су у суштини прокламација или декларација, а што правна норма не може и не сме бити. Убрзо је ово схватање превазиђено у теорији, али је оставило видне трагове у пракси и даље, па стога имамо и данас закона нејасних, непрецизних, правно неодређених, приповедачким и описним стилом формулисане норме, са много правних и језичких празнина и неравнина. Сигурно да ово не поспешује развој правничке културе. Савезни закони се објављују на српскохрватском језику у три варијанте (у екавском дијалекту и две у ијекавском). Четири републике и две покрајине, у којима се говори српскохрватски, објављују своје законе, који се у нечему разли-

кују и језиком и правописом. Не само због дијалектолошких особина и варијантских карактеристика већ и по стручној, правној терминологији. Дакле, различитим правним језиком.

Новосадским договором (чл. 6) закључено је да је потребно израдити **терминологију** за све области научног и културног живота. У области права мало је шта учињено, а и што је учињено то је заслугом појединаца, правних писаца и практичара (судија и адвоката). Организовани посао за правну терминологију тек нам предстоји. Треба иницирати ове разговоре, а после би ишло све лакше. Наиме, не би то био тежак посао, ако би био ослобођен исполитизованих ускогрудих националистичких захтева и погледа. Називи института и институција, те разни стручни термини заправо се у разним срединама (сад све више по републикама) обележавају **синонимима,** негде интернационализованим називима, а негде (лошим) преводима (убојство—убиство, фалсификовање—кривотворење, злораба—злоупотреба, друмски саобраћај—цестовни промет, родосквнуће—родоскрвљење, облигационо право—обвезно право и сл.). Правна норма не подноси синониме, посебно у терминологији, па се можемо **договорити,** који је израз најприкладнији. Овако неуједначен правни језик даје привид о разним језицима. Ако у правопису нешто није у реду, дај да га (заједнички) мењамо.

Не сме се дангубити. Стојимо пред великим изазовом савремене технологије, применом кибернетике у праву. (Правна кибернетика као нова, посебна правна дисциплина већ се оформила у свету). Примена кибернетике, посебно у систему информација, исплатива (примењива) је само за велике системе. Ми са нашим испарцелисаним правним језиком слабо се можемо користити могућностима кибернетике у тражењу (пружању) правних информација за југословенске потребе. Наиме, контакт овог аутоматског система са корисником постиже се посредством **кључних речи,** односно **дискриптора** — језичке јединице, које одговарају појединим појмовима. Искоришћавањем тих кључних речи омогућује се опис траженог модела, односно добија тражена информација. То морају бити **термини** и **стандардне** речи правног језика (и језика администрације), без коришћења синонима и са једносмерним значењем израза. Земља смо у развоју, па не смемо изгубити корак у брзом ходу савремене цивилизације. У противном бићемо бачени у балкански запећак савремене европске цивилизације.

Језик самоуправних аката, па и самоуправних договора и споразума, мада ове састављају углавном правници, траљав је, правно неодређен, непрецизан, приповедачки и лоше писан (разуме се да има и изузетака). Истина, да овај треба да је нешто упрошћенији од правног језика закона, или судског језика, да би ови документи били разумљиви и за лаике, раднике—самоуправљаче, а међутим, баш због своје неодређености и неконцизности, нејасни су и правницима. Слично језику администрације. Ко се од нас није помучио да испуни неки формулар било које општинске службе па и неке установе, као да решава **енигму. Судски језик (говор)** стварају закони, правна теорија, коментари, при-

ручници, прецеденти, пресуде, закон о судовима са пратећим прописима, пресуде, говори и писмена адвоката и судија. Какви су ови такав је и судски говор (језик). Морамо, на жалост, констатовати да се и говори адвоката и судија па и писмена, не одликују баш нарочитом јуридичком и језичком обрадом, па и то спушта ниво овог језика. Не сме се заборавити да се на беседама судских говорника из Рима учило не само правно резоновање него и проучавао сам латински језик. Нећемо данас учити право из судских пресуда нити језик из судских поднесака, али бар да их с лакоћом читамо и разумемо.

РЕТОРИКА — НАСТАНАК, РАЗВОЈ, ОБЛИЦИ БЕСЕДНИШТВА

Када су стари грчки градови и хеленске насеобине уз Средоземно море постигли виши ступањ економског и културног развитка, тамо од осмог века пре наше ере, дошло је до наглог развитка просвете и науке. Тежња за образовањем довела је до стварања првих школа, где се изучавало; разне филозофске дисциплине, естетика (еп, драма, поезија) и гимнастика (олимпијске игре). Основа духовних преокупација био је спој лепог (калос) са добрим (агатос) — калокагатија. У шестом веку се јавио снажан покрет учених људи — филозофа, за научном образованошћу из кога се рађају све редом науке, које су основ и наше савремене културе. Тај покрет је имао дубоку етичку садржину, што се одразило на друштвени живот у појави усклађивања етичког и политичког. Порастом демократије, најпре у Атини, етичке поруке у политици добијају и своје институционализоване форме. У таквој духовној плими, а на поетским узорима јавило се и беседништво, као вид усмене књижевности и начин за (усмено) излагање филозофских погледа (првенствено етичких и политичких) те образовно васпитање омладине.

Како је дошло до спреге науке и политике, те како су у демократском поретку народне масе дошле до управљања јавним животом, то се неминовно наметнула потреба за учењем вештине говорништва. Грци су иначе били склони лепом говору, па су људи од науке, звани софисти (5. век пре н. ере) израдили правила беседништва, те их предавали по школама хеленског света. (Софос — мудрац, филозоф, учен човек). Ови су посебну пажњу посвећивали говорењу на суду, па се тако развило судско беседништво — судска реторика.

Беседништво је постало моћно духовно оружје, политичка снага. Беседници су се јављали на јавним трибинама демократских установа, као политички беседници, од којих су неки израсли у велике државнике (Солон, Перикле и др.). О свим државним (јавним) пословима говорило се, претресало и одлучивало јавно (непосредна демократика), па је беседништво било утицајан фактор на живот заједнице.

Поред политичког и судског беседништва, у хеленском свету су нарочито неговане похвале. Ове су се развиле из беседа у

славу богова (панегирик — славопој). У световном беседништву, у похвалу јунака, победника у такмичењу, знаменитих личности и сл. Отуда: свечане беседе, пригодне, поздравне, посмртне.

Продором беседништва из Грчке у Рим (после римских освајања) беседништво у Риму добија нове подстицаје и нове садржаје. Политичке беседе прерастају у државне (Рим постаје светска империја), а похвалне добијају још један вид — ратничко (војно) беседништво, у славу победника (и освајача). Посмртне беседе, које су се у почетку држале само знаменитим личностима, проширују се на обичне смртнике — онако како је то и код нас, данас. Хришћанство је родило духовно (верско, црквено) беседништво, које је нарочито цветало у средњем веку, како у Византији и земљама под њезиним утицајем (православни), тако и у земљама наследницима Западног Римског Царства (католици). То су: проповеди, омилије (тумачење Светог писма), поуке и сл. Реформација је дала нов полет верском беседништву, са световним елементима. Данас нарочито развијено у Америци, код разних реформатских цркава (адвентисти, баптисти и др.).

Новије време је однеговало две нове врсте политичких (државничких) беседа: парламентарно беседништво (зачето у Енглеској, најразвијеније у Француској) и партијско (страначко) беседништво. Ово има два вида: вишестраначко либерално-буржоаско и социјалистичко-револуционарно. Све ове форме беседништва су у пуном замаху и данас.

Развитак високог школства, оснивање разних научних институција, академија наука, уметничких академија и сл. омогућило је појаву научних беседа. То су: катедарске, академске, популарно-научне, пригодне — поводом неког културног јубилеја или догађаја и сл. Код нас доста честе, но само изузетно успеле.

РЕТОРИКА — НАУКА И ВЕШТИНА (УМЕТНОСТ)

Из вештине говорења развила се уметност лепог говорења — беседништво, а из ових, наука о беседништву — **реторика.** Реторика је старогрчка реч — реторике техне, вештина говорења. Говорник је реторос (у Риму orator, од латинског oratio — говор). На степен науке вештину (уметност) говорења подигао је Аристотел (4. век пре н.е.). Од тога времена је реторика наука о беседништву. Аристотел (384—322), тај недостижни, свестрани геније, написао је више књига о реторици, у којима је разрадио свој научни систем реторике. Открио законитости, израдио правила и засновао методику. Тако савршено, да се његова наука неизмењено проучавала и примењивала вековима у разним друштвеним системима, код разних народа, као општа тековина културе. Преко Рима, до наших дана. До деветнаестог века учила се реторика као уџбеник и у средњим школама, а на универзитету и данас, једва нешто допуњавана, углавном само новим примерима.

Није у новије време реторика изгубила значај због застарелих или превазиђених Аристотелових поставки, већ стога што је

писана реч потискивала усмену, писмена комуникација овладала друштвеним животом (развој штампе и појава бирократије). Јавне службе су се бирократизовале, не требају усмену реч, јер шта би радиле („напиши то") па чак и код судова, где је поступак још увек усмен, писмена комуникација потискује усмену. Ради поспешавања писменог говорења друге сродне науке замениле су античку реторику. Теорија књижевности — поетика, стилистика и др. Већ у средњем веку теорија књижевности — поетика назива се „ars retorika", сасвим с разлогом, јер је садржавала и реторска правила која су истоветна и за писмене и усмене саставе. Тако су примери беседништва постали посебан, прозни књижевни род, те као такви се у школама изучавају.

У најновије време развила се научна дисциплина **херменеутика,** ради тумачења и схватања — разумевања писаних текстова. Она се заправо развила из тумачења библијских текстова, да би у новом времену постала „вештина разумевања" (Ханс-Георг Гадамер) књижевних и других текстова, дела, докумената и сл. Научник Гадамер види у реторици теоријско средство вештине тумачења, па су реторика и херменеутика две допуњујуће научне дисциплине. Реторика као да добија поново на вредности.

Успоном радија и телевизије реторика добија нове подстицаје. Поново се, дакле, јавно говори. Видели, или не видели говорника чујемо глас, говор. Тај говор мора бити садржајан и лепо срочен, ако се жели успоставити комуникација. Стога потреба да се негује усмени говор.

У многим земљама је дошло до пуне политизације јавног живота, што захтева многобројна јавна иступања на зборовима, конференцијама, састанцима. Пред масом се не чита. Она се мора држати под непосредним дејством усмене речи, чак гестом, мимиком. Ко не зна да говори, нека се не пење на јавну трибину, вађење папира из џепа сигуран је гест одбијања. Чак и на прославама и сахранама. Дакле, мора се знати говорити.

У школама и на течајевима, курсевима и сл. ђацима и слушаоцима материја се предаје, тако да се усмено излаже, да би се привукла и задржала пажња. Читање текста слушаоца успављује.

Све што се говором искаже непосредно и упечатљиво делује на слушаоца, већ у моменту самог говорења. Тако се слушалац одмах опредељује, чак и изјашњава ако треба. Читалац, пак, има времена и могућности да о прочитаном размишља, да текст тумачи. Зато у политици, судству, школству има предност жива реч над писаном. Свугде тамо где треба **убеђивати.** Отуда сасвим актуелна потреба савременог човека, па и код нас, да изучава лингвистику, логику, реторику.

ОСНОВНА НАЧЕЛА И ПРАВИЛА РЕТОРИКЕ

Реторика се бави феноменом говора — глас, реч, реченични склоп, лепо излагање мисли, конструкција говора, етичка компонента, држање говорника, личност говорника и сл. Још далеко

пре Аристотела беседништво је као вештина и уметност значајан део образовања, неопходан сваком ко се бавио јавним пословима, а бавили су се скоро сви. Основи хеленског образовања били су **логос** — разум, моћ мишљења, знање; **етос** — врлина, морална вредност, обичај; **патос** — занос, полет, уметност поетског говорења (при говору). То су истовремено и захтеви реторике. Софисти су израдили и уџбенике о уметности говорења са разрађеном стилистичком и литерарном техником елоквенције — естетика у говору. Протагора, Горгија, Изократ, Продик, Хипија и други. Аристотел је на основу дотадашњих достигнућа реторике — најбољих беседа разних видова беседништва, теоријских радова беседништва и других грана филозофије, посебно логике, коју је такође утемељио као науку — на основу приручника и говорничких шема софиста — учитеља беседништва, као и схватања Сократа (само је усмено излагао своје учење) и Платона израдио свој научни систем.

Аристотел је поставио четири основна елемента реторике: **инвенција, диспозиција, елокуција** и **акција** (беседника). Ове елементе је преузела и римска реторика, па Цицерон (1. век пре н. е.) у своме делу *De Oratore* претреса ове елементе, усвајајући их, као што чини касније и Квинтилијан (1. век н. е.) у својим теоретским радовима о реторици. Ови елементи су ушли у све уџбенике реторике, као основа учења реторског начина говорења.

Инвенција је поступак изналажења и прибављања чињеница о којима се говори. Тврдња се износи у форми аргумената, користећи средства логике и вредности литерарног стила (силогизми, компарација, дилема и сл.). Инвенција је заправо способност (дар) проналажења, досетљивост. Инвентивност је један од основних услова за успех беседе и литерарног састава.

Диспозиција — ред, редослед, по коме се излажу делови говора. Делови говора су: увод (exordium), **излагање** (fractatio) и **закључак** (conclusio).

Увод треба да упозна укратко слушаоце с предметом, да побуди пажњу слушалаца, да беседник задобије поверење слушалаца, да покрене уобразиљу слушалаца.

Излагање је основни део беседе. Има задатак да изложи и развије предмет беседе (expositio) и да своје тврдње поткрепи доказима (argumentatio). Аргументација има нарочито значајан удео у научним у судским беседама. У политичким беседама докази су оптерећење, у духовним беседама, догма се не доказује, у похвалама нема места опонирању. Тежиште излагања је на тврђењу и побијању. Тврђење је битна садржина говора, посебно судских. Бирају се они аргументи, који имају јачу вредност, најчвршћи. Аргументе ваља тако презентирати да би се наметнуо онај најупечатљивији. Побијање обично долази после тврђења, а овим се жели доказати погрешност противникових расуђивања, оспоравање изнетих факата, нетачност начела која истиче противник. Све ово се заснива на правилима логике. Употреба појмова in abstracto и in concreto, субординација појмова, сазнање по релацији, закључци — извођење једног суда из другог и сл. Без логике нема

реторике. Као школски пример савршеног излагања, одиста до данас непревазиђеног, одувек се истицала Цицеронова беседа *Pro Milone*.

Закључак треба да резимира речено, уз нарочито подвлачење главне идеје у беседи. Закључак треба да је кратак, сажет, синтетичан. У завршном делу треба искористити беседничку вештину — патетику. Ефектним речима завршава се говор, уз одговарајући степен патетике, већ према врсти беседе. Рекапитулацијом се утиче на разум, а завршним речима на машту и осећања. У томе је лепота беседништва, а и предност усменог казивања над писменим.

Елокуција — реторски начин изражавања, стил. Није то обичан свакодневни начин изражавања, већ оплемењен, попут поетског. Међутим, није у потпуности поетски стил, већ делимично из овог произилази. Цицерон објашњавајући разлику ова два стила вели да поетски стил првенствено пажњу обраћа форми, док реторски садржини. Поетски је слободнији у тражењу елемената лепог, док реторски стил више обраћа пажњу на елементе разумљивог. Стога се беседништво више ослања на логику него на естетику. Такав стил се стиче учењем и вежбама, а ако беседник још располаже и обдареношћу, може постати велики оратор.

Цицерон разврстава ораторски стил у три групе: обичан (једноставан), умерени (сликовит) и високи (узвишени). Обичним стилом се, бираним речима (Цицерон је стално понављао — мора се добро знати латински језик) излажу догађаји и докази. Умерени стил садржи одабране и лепе изразе, уз употребу тропа и фигура, те разних стилских украса, али је увек подређен садржини предмета беседе. Овај је најподеснији за судско беседништво. Високи стил се приближава поетском, лиричан је и патетичан. Погодан је за похвале и политичке говоре.

Реторски стил користи литерарне (естетске) стилске украсе и логички начин мишљења. Из овог споја настала је заправо реторика.

Акција — држање говорника. Састоји се од држања тела говорника, покрета, гестова, мимике, подизања и спуштања гласа, боје речи, логичког или патетичког наглашавања и сл. Беседници пред аудиторијом масе у Атини или на форумима Рима морали су деловати на масе и појавом, угледом, достојанством. И данас је акција говорника од значаја за успех беседе, а своди се на одговарајући облик већ према месту и врсти беседе. Кад један академик држи приступну беседу пред другим академицима и скупом научника и великодостојника испољиће највећи степен достојанства у држању, док говорник над одром покојника скрушеност и потиштеност. Аристотел, Цицерон и Квинтилијан су разрадили и беседничке услове. Поделили су их на спољашње и унутрашње.

Спољашњи беседнички услови су: беседникова спољашњост, беседников (искултивисан) гласни орган, артикулација, дикција, наглашавање (граматичко, логичко, патетично), модулација, ретор-

ски ритам. **Унутрашњи реторски услови:** етичка вредност беседе и беседника, моћ концепције, убеђење, знање, самосавлађивање.

Да се накратко задржимо на етичкој вредности. Етичку вредност за беседу и беседника тражили су стари хеленски филозофи. Сматрало се да само поштен и добар човек може бити беседник. Како је реторика произашла из поезије (драме) и филозофије то је била под снажним утицајима етичких схватања и струја у филозофији. Сукоб софиста и Сократа, те Платона, заправо је произашао из разлике у схватању етичких вредности. Сократ је замерао софистима да занемарују истину, кад својим реторством долазе до вероватног, што је привидна истина. Само је истина етичка вредност. За Платона је добро сам циљ живота. Знање је етичка вредност и не сме се злоупотребљавати, ради постизања неког циља који није истина. Аристотел истиче правичност као највећу врлину. Виши ступањ правичности јесте праведност. Овима треба да су потчињени закони. Тако су у реторику чврсто уткани етички мотиви. Цицерон је рекао: Nemo potest esse orator — nisi vir bonus. На моралним вредностима је инсистирао Квинтилијан.

О моралу се данас говори као о облику индивидуалне и друштвене свести којом се регулишу међуљудски односи. Адвокатура која је израсла с античким реторством, увек је од адвоката тражила осведочене етичке вредности, моралне врлине. Адвокати су увек моралне вредности друштва неговали и уграђивали у свој рад. Клијентела се и данас опредељује за адвоката према његовом моралном лику.

СУДСКА РЕТОРИКА — СУДСКО БЕСЕДНИШТВО — СУДСКО ГОВОРНИШТВО

У суду се говори. Пише се само оно што се говори и о чему се говори. Обзиром на важност онога о чему се говори, као и обзиром на углед и значај суда, у суду се никада није говорило било како и макар шта. О озбиљним питањима мора се пазити и на говор. Ту реч, ова или она, реченица оваква или онаква, може бити пресудна за доношење понекад судбоносне одлуке за човека или чак скупину људи. Зато се од самих почетака судовања зачело и судско говорништво.

По правилима процедуре на суду у првом реду говоре странке у поступку и њихови заступници. Судија, који руководи поступком и одлучује, такође говори као персонификација суда у општењу са странкама. Говор странака, односно њихових заступника, није обичан говор, међуљудска комуникација, већ је начин за саопштење истине, онако како ову виде и нуде странке суду у конкретном случају, а о којој суд треба да одлучи. Дакле, тај говор треба да изазове разумевање и прихватање суда. Ствара непосредан утисак, могу се одмах објаснити или отклонити нејасноће, подвући, нагласити значај неке чињенице или неког доказа, указује на потребу примене овог или оног законског прописа. Све то доприноси извршавању задатка суда да конкретан случај реши.

Још пред првим судовима странкама је морао неко отреситији, сналажљивији, промућурнији, да притекне у помоћ, јер су често неуке странке, страхујући за исход спора, импресиониране ауторитетом суда, биле неспособне да воде спор. Тако су се појавили, најчешће угледнији људи — **патрони** да помажу странкама. У старој Грчкој, појавом демократије (6. век пре н. е.) формирају се и поротни судови, уз учешће маса, суђења се одвијају јавно, на трговима, пред светом. У поротни суд (хелиеја) бирају се грађани са навршетком 30 година живота, значи, људи са осведоченим животним искуством и друштвеним угледом. Пред таквим саставом суда, а и обзиром на присуство грађанства, морало се пазити и шта се говори и како се говори. Слобода говора у античкој демократији није била ничим ограничена, али се тражила **лепота** говора. Зато је и заступник странака морао бити добар говорник, угледан грађанин, признат човек у друштву, да би био саслушан. Тако је било и у Риму, који је радо слушао знамените личности. Стога су се многи даровити, учени људи, извежбани у лепом говорењу појављивали у заступству странака пред органима власти и судовима. То је зачетак адвокатуре.

У хеленским судовима прво се јављају **синегори,** пријатељи парничара, који су пружали бесплатну правну помоћ, па **синдикуси**, нека врста старалаца, или правобранилаца по службеној дужности. **Логографи,** софисти и други филозофи—ретори, састављали су написмено одбране окривљенима, које су ови усмено износили на јавним претресима. Ови су примали награду за свој рад, па се стога сматрају првим адвокатима. Они су уздигли говорење на суду на ступањ судског беседништва.

Софисти су били и учитељи беседништва. Отварали су реторске школе и уз школарину подучавали своје слушаоце вештини лепог говорења. **Горгија** (5. век пре н. е.), филозоф, ретор, учитељ реторства, обогатио се високим хонорарима. Био је чувен по знању и богатству адвокат хеленског света. **Исократ** (4. век пре н. е.) бавио се теоретским питањима беседништва и претеча је Аристотелове реторике, као науке. Софисти **Коракс** и ученик му **Тисија** (5. век пре н.е.) саставили су приручник судског беседништва, израдили шеме градње судског говора (одбране), по којима се судско беседништво предавало у школама, а и практично изводило. То је тзв. сиракушка школа беседништва. Софисти су својим судским беседама деловали на суд **уверавањем** и наговарањем. По њиховом филозофском схватању нема апсолутне истине. Истина се не може умом сазнати. **Вероватноћа** је вредност до које се долази **просуђивањем. Могућности вероватноћа** сазнајне су категорије софистичке филозофије. Софисти су знањем, логичким и лепим говором настојали да се окривљени **ослободи** од казне, а не као данас да се ослободи од **кривице**. Било је то у сагласности са њиховим филозофским схватањем о немогућности утврђивања истине. Зато држим да смо неправедни према овим људима, који су били носиоци знања, прегаоци културе, када за оне који злоупотребљавају беседништво, логицизирањем подваљују или китњастим речима обмањују, кажемо да су софисти, да се служе софизмом.

Аристотел је допринео даљем развоју беседништва, па и судског, својим научним системом реторике. Међутим, његов систем је остао као наука о беседништву, а у пракси се беседништво и даље развијало као вештина, уметност лепог говорења, баш онако како се и књижевност развија и мимо правила из теорије књижевности. Он је у реторику унео елеменат интелектуализма (утицај Платона) и етичку компоненту (Сократ). Сам је логику начинио науком, па је реторику засновао на правилима логичког мишљења, задржавши естетску страну говора. Судско беседништво се све више на тим захтевима обликовало, да би у Цицерону и Квинтилијану добило теоријску потврду, док је у пракси још увек било видних остатака софистичког начина беседења. Углавном се ипак спроводило начело: **логос — етос — патос.**

У Риму (касније империја) био се развио сложен и бујан правни живот, далеко богатији и разуђенији од хеленског. У првом веку пре н. е. јављају се пред судовима и адвокати. Почело је цветати чувено римско судско беседништво. Цицерон, државник, филозоф, књижевник, био је и оратор — адвокат. Поред три књиге **Реторике,** остало је иза њега и више судских беседа, из којих се даде видети како је Цицерон реторски теоретичар, примењивао правила реторике у пракси. Цицерон је остао реторски узор, а посебно за судско беседништво све до наших дана. Његове судске беседе одликују се великим знањем (предмета и много чега другог), логичким расуђивањем, етичком мером и лепотом изражавања латинског језика. И данас се по школама у оквиру учења латинског језика изучавају особине и правила латинског језика на примерима из текстова Цицеронових беседа. Ни нама није на одмет да читамо његове одбране Murene, Siksta Roscija, Oratio pro Milone, говоре против Катилине и сл.

У каснијим временима, како у Западном Римском Царству тако и у источној половини, судско говорништво постаје неопходност у процедури јер адвокати и по слову закона постају судски фактор у поступцима. Цареви Лав и Антелијус одају похвалу адвокатима: „Адвокати који расправљају тешкоће закона, који силом своје речи, у стварима јавног или приватног карактера, дижу оно што је пало, враћају на прави пут оне који су залутали, исто су тако корисни друштву, као и они, који се боре за отаџбину".

Средњовековно судство се трансформисало у верско и сталешко судство. Судско говорништво добија снажне примесе духовног беседништва, као што већина закона има верску основу. Међутим, задржали су се и неки остаци римског приватног права. Тако у Византији, наследници Источног Римског Царства, Фотијев **Номоканон** садржи поред црквено-правних прописа и изводе из Јустинијанових новела. Свети Сава је израдио своју **Крмчију** (1284) по **Номоканону** патријарха Фотија. У **Душановом законику** (1349) помињу се парци, као адвокати и пристави — заступници пред судовима. Свакако да су ови неговали и судско беседништво.

У државама које су се формирале на рушевинама Западног Римског Царства, нарочито онима у Италији и на Медитерану,

задржало се римско приватно право, па и нешто државних институција из римског времена. У далматинским градовима и у Дубровнику задржана је у извесном прилагођеном облику и адвокатура. Статут града Дубровника од 1272. помиње и приватне адвокате у цивилним стварима, а општинске у градским, јавним стварима. У Задарском статуту од 1305. године сретамо комуналне адвокате, који морају завршити правне науке, положити стручни испит и добити градску дозволу за рад. **Винодолски законик** (1288) говори и о адвокатима у народном изразу — одветник, одговорник.

Ренесанса је вратила Европи античку филозофију, посебно логику и реторику. Беседе, било које врсте, поново се враћају античким узорима. Аристотел, Цицерон и Квинтилијанова правила поново овладавају и судском реториком. **Логос — етос — патос.**

Развитак градова и нарастање грађанства (трећи сталеж) обогатило је правни живот. Судство као државни орган добија прописана процедурална правила. Судије постају правници, адвокати морају бити правници. Добро су обогаћени знањима хуманитарних наука, укључујући и реторику. Адвокатура се нарочито развила у Италији, Француској, Енглеској, Аустрији. У Француској је већ у 13. веку успостављен адвокатски ред (l'Ordre des avocats) са властитом (цеховском) организацијом, која се задржала све до револуције (1789). Из тога реда изашли су велики адвокати Краљевства и револуције. Чувени говорници — заговорници новог друштвеног система, али и неустрашиви бранитељи свих које је револуција слала под гиљотину. Победом народног језика у јавном животу, науци и администрацији у деветнаестом веку преовладао је народни језик у судству. Латински језик се изучава као класични језик, а не као језик званичења. Истичу се националне културне вредности, учи се народни језик и на њему заснивају и беседе. Судско беседништво се ослобађа класичне форме, духовних наслага и поприма више практичан облик. Занемарује се реторски стил, а тежиште говора усмерава на расправљање о чињеницама и доказима. Чак се и усмена реч постепено повлачи испред писмене речи, баш као усмена књижевност пред писаном. Развој технике писања и штампања, те потреба за трајнијим чувањем садржине реченог подредило је усмену реч писаној. Беседе се пишу или забележавају (научне, похвалне, политичке). Објављују написмено. Јавни говори, уколико се не публикују, приказују се у изводима, изворно или препричани у новинама, на радију и телевизији. Неке беседе сврставају се у научну или лепу књижевност, а неке у публицистику, која је у снажном замаху, управо она је директан надоместак некадашњих јавних говора на форумима. Судско говорништво углавном остаје у белешкама адвоката и бледо, често клишетирано забележено у судским списима. Само изузетно понеко, понекад објави неки пледоаје. У свету више, код нас сасвим ретко. Тако је остала затајена једна жива и занимљива књижевност.

Савремени судски говорник, поред познавања самог предмета, правне теорије и закона, уз етичку подлогу и са умереним поетским стилом (заснованом на логици и стилистици) мора да

зна и познаје и многе друге хуманитарне науке, разне дисциплине филозофије — марксистичку филозофију, структурализам, егзистенционализам, психологију, која се разгранала у више дисциплина — соц. психологију, социологију, политичку економију, економску политику, политику, историју, па чак и многе техничке дисциплине. Суд се све више служи мишљењима и налазима стручњака разних профила, а налазе и мишљења ових мора оценити адвокат, као заступник странке, да не би остао ускраћен. Ово захтева од адвоката велик рад, напор и ангажман. Говори пред судом нису више вербални дуели него научне расправе.

И код нас се говори о реторици као науци о говорењу и реторици као вештини, уметности говорења (пракси). Тако смо ми реторику преузели из културног наслеђа. О судском говорништву мало имамо података, сем за Хрватску, где су у новије време записани говори неких адвоката, нарочито у кривичним процесима. У обновљеној Србији, све до пред крај деветнаестог века, о судском беседништву нема ни говора, обзиром на низак интелектуални ниво судског и адвокатског кадра, а у Војводини се говорило у суду немачки и мађарски, само изузетно српски (Духовни судови), па су неке судске беседе остале у преводу (Политова одбрана Милетића). У најновије време знатно се побољшало говорење на суду, али се тај говор не може називати беседништвом, још мање реториком, то је обичан, пословни говор са стручном садржином. Често сув, неинвентиван судски говор, са слабим и не баш лепим правним језиком. Само изузетно неке одбране могу се уврстити у правничку беседну литературу. Нешто се од ових и објавило, али са незнатним успехом.

У славеносербском језику (Војводина) реторика је названа **краснословљем** (словити, старословенски — говорити), што није лош назив, али се посте Вукове реформе више не употребљава. То наше краснословље, красноречје (и данас: красноречив) углавном се испољавало у похвалним и пригодним беседама, те духовним беседама, па и данас реч беседа асоцира на верску беседу или на погребни говор, а не на судско говорништво. Стога држим да је за говорење на суду најподеснији израз — **судско говорништво.** Зато не судска реторика, не судско беседништво, што разуме се не искључује потребу проучавања и примене правила реторике у градњи судских говора, нарочито пледоајеа, што не умањује значај лепог изражавања, стилског украшавања говора.

(Наставиће се)

МОМЕНАТ ОДРЕЂИВАЊА НАКНАДЕ ЗА ЕКСПРОПРИСАНИ ГРАЂЕВИНСКИ ОБЈЕКАТ

Предмет овог рада јесте анализа карактеристичне судске одлуке из области експропријације која је прошла инстанцу првостепеног, другостепеног суда и по ревизији код Врховног суда Србије. Такође овде није намера да се залази у некакве теоријске расправе из ове области. Ради се о решењу Општинског суда Гуча Р. бр. 117/83 од 14. 3. 1984. г. решењу Окружног суда у Чачку Гж. бр. 531/84 од 30. 4. 1984. године и решењу Врховног суда Србије рев. бр. 1611/84 од 19. 10. 1984. г. У овом раду употребљавају се потпуни подаци у погледу имена странака и идентификације судских одлука ради прегледности.

Чињенично стање у овој правној ствари је следеће:

Секретаријат за управно правне и инспекцијске послове општине Лучани донео је решење број 465-4/78-03 од 17. 4. 1978. године којим је у потпуности експроприсана породична стамбена зграда власништво Ђуровић Драгослава из Гуче, која је површине 76,34 мет. квадратна и која се налази на к.п. бр. 117/1 КО Гуча, у ул. Цветној бр. 8 у Гучи у корист ТУРО „Морава" Чачак — ООУР „Драгачево" Лучани и да ће се накнада за експроприсани објекат одредити према одредбама Закона о експропријацији СРС. Претходно је сачињен од стране овлашћене комисије предрачун радова за стамбену зграду Ђуровић Драгослава од 4. 4. 1978. г. и процењена је вредност објекта у висини од 232.320. д.

Исте године је експроприсани објекат срушен и на том месту се сада налази хотел „Златна труба" у Гучи.

Дана 12. 5. 1978. г. закључен је и оверен уговор о накнади стамбене зграде Ђуровић Драгослава између корисника експропријације ТУРО „Морава" Чачак — ООУР „Драгачево" Лучани и Ђуровић Драгослава, тако да је прво-уговарач преузео обавезу као инвеститор будућег хотела да за раније експроприсану зграду исплати другоуговарачу износ од 415.000. д. на име накнаде за експроприсани објекат. Поменута новчана сума је у целости исплаћена ранијем власнику.

Поводом закључења претходно поменутог уговора општински јавни правобранилац, општине Лучани је сматрао да је закључењем тога уговора оштећена друштвена заједница, да вредност објекта која је назначена у том уговору није права него да је у стварности мања и да власник експроприсане зграде треба да општини Лучани плати разлику између стварне вредности и уговорене вредности. Тим поводом вођена је парница пред Општинским судом у Гучи П. 317/78. па је пресудом од 20. марта 1979. г. поништен уговор од 12. 5. 1978. године и обавезан туженик Ђуровић Драгослав да плати тужиоцу општини Лучани 182.680. д. као износ којим је оштећена друштвена својина. Пресудом Окружног суда у Чачку Гж. бр. 544/79. од 27. 4. 1979. г. потврђена је првостепена пресуда у ставу 1) изрике а у ставу 2) је укинута. У даљем поступању општински суд у Гучи је донео решење П. 314/79. од 11. 6. 1979. г. којим се обуставља парнични поступак у овој правној ствари и по правоснажности тога решења поступак ће се наставити по правилима ванпарничног поступка. Поводом изјављене жалбе, Окружни суд у Чачку, је својим решењем ГЖ. бр. 219/81. од 11. 2. 1981. г. преиначио првостепено решење тако да је парнични поступак прекинут по тужби општине Лучани против тужене ТУРО „Морава" Чачак — ООУР „Драгачево"

Лучани и Ђуровић Драгослава из Гуче, до окончања ванпарничног поступка одређивања накнаде за експроприсану зграду.

Након тога, Ђуровић Драгослав је поднео предлог за одређивање накнаде за експроприсани објекат против општине Лучани и корисника експропријације ТУРО „Морава" Чачак — ООУР „Драгачево" Лучани. Противнике је заступао ОЈП општине Лучани.

У току ванпарничног поступка предлагач је признао чињеницу исплате висине новчане суме од 415.000 д. раније поменутим уговором, али да сада треба вештачењем од стране судског вештака грађевинске струке, а према предрачуну радова за поменуту стамбену зграду, јер сада експроприсана зграда не постоји, утврдити колика би била садашња вредност експроприсане зграде а према одредби чл. 55. Закона о експропријацији („Службени гласник СРС" бр. 47/77), па утврђени износ умањити за раније исплаћени износ, а разлику да предлагачу корисник експропријације плати.

ОЈП у име противника предлагача сматра да у конкретном случају треба применити чл. 11. Закона о експропријацији и да предлагачу припада за експроприсану непокретност правична накнада. Чињеница је да је предлагач од наплаћених средстава изградио себи нову породичну стамбену зграду и да сада вештачењем треба утврдити вредност експроприсаног објекта, али у време закључења уговора — 12. 5. 1978. г., тј. тиме треба преиспитати правилност већ тада одређене накнаде, а одређивању садашње вредности експроприсаног објекта би било места да предлагачу није никаква накнада одређена и исплаћена. Другим речима, ОЈП сматра да применом одредбе чл. 55. овог закона предлагач би се неосновано обогатио.

Имајући у виду наводе странака, правилне примене чл. 55. овога закона, дат је налог вештаку грађевинске струке да одреди садашњу вредност експроприсаног објекта а према предрачуну радова који је једино меродаван, јер објекта више нема, те је вештачењем одређена вредност стамбене зграде у висини од 903.238,20 д. С обзиром да је њему исплаћено раније 415.000 д. то је умањено за поменуту суму без валоризације и првостепеном одлуком Р. бр. 117/83 од 14. 3. 1984. г. је одређена накнада у висини од 488.238,20 д. и обавезан противник предлагача — корисник експропријације да ту суму плати предлагачу са одговарајућом каматом и трошковима поступка.

У име општине Лучани, ОЈП је против наведеног решења изјавио жалбу, наводећи да је првостепени суд погрешно применио материјално право и да је предлагачу већ исплаћена накнада за експроприсани објекат по уговору од 12. маја 1978. г. да је поменути уговор поништен, да је према одредби чл. 55. Закона предлагачу исплаћена вредност експроприсаног објекта, а имало би места примени тога члана да предлагачу није ништа исплаћено.

Окружни суд у Чачку је својим решењем Гж. бр. 531/84 од 30. 4. 1984. г. одбио жалбу противника предлагача као неосновану и потврдио је став првостепеног суда да је правилно примењена одредба чл. 55. и одредба чл. 57. Закона о експропријацији.

Незадовољан другостепеном одлуком противник предлагача, општина Лучани, изјављује ревизију у којој заузима став да није било места примени чл. 57. Закона, а који говори о томе да сопственик има право да бира да му се накнада одреди према околностима у време предаје непокретности или у време доношења судске одлуке, зато што је предлагач после правоснажности решења о експропријацији дана 12. 5. 1978. г. закључио уговор о накнади за експроприсану зграду са корисником експропријације за износ од 415.000 д. и тај новац је исплаћен. Чланом 11. истог Закона одређено је да бившем власнику припада правична накнада. Конкретно то није случај зато што је ранији сопственик након правоснажности решења о експропријацији споразумео се са корисником о висини накнаде која је била већа од стварне вредности зграде. Тиме је начин одређивања накнаде од стране првостепеног суда у супротности са одредбом чл. 11. Закона о експропријацији и да се за износ наведен у првостепеној одлуци предлагач неосновано обогатио.

Врховни суд Србије својим решењем рев. бр. 1611/84 од 19. 10. 1984. г. одбио је као неосновану ревизију

општине Лучани и такође је заузео став да је у конкретном случају правилно одређена накнада за експроприсани објекат према одредби чл. 55. и 57. наведеног закона и да се предлагач није неосновано обогатио.

На крају анализе ове правне ствари треба рећи да одредбе чл. 11. не искључују примену чл. 55. Закона о експропријацији. Одређивање вредности експроприсане зграде у моменту доношења судске одлуке је једино и право решење за одређивање накнаде за експроприсани објекат. Ако се поменути члан правилно примени то је у сваком случају и одређивање правичне накнаде. Правична накнада је таква да се њоме не погоршавају услови живота и рада које је власник имао док је користио непокретност. Осим тога, то је и уставна категорија. Одредба чл. 57. истог закона даје право предлагачу да бира да му се накнада одреди према околностима у време предаје непокретности или у време доношења судске одлуке, ако је кориснику експропријације предата непокретност пре правоснажности решења о експропријацији. У случају постојања могућности избора, сигурно је да мора постојати изричита изјава ранијег сопственика о томе како жели да му се одреди накнада. У овој правној ствари предлагач је изричито тражио да му се накнада одреди према околностима у време доношења судске одлуке. Ниједном одредбом Закона о експропријацији није регулисано да ако пре судског ванпарничног поступка предлагач и корисник експропријације се споразумеју уговорно (и не пред органом управе општине), о исплати вредности новчане суме на име накнаде за експроприсану зграду, да се не може касније водити поступак пред судом за одређивање накнаде за експроприсани објекат. У сваком случају, све што је до доношења судске одлуке исплаћено ранијем власнику има се урачунати у одређени износ накнаде за експроприсани објекат, али без валоризације вредности.

На крају да додамо да у новом Закону о експропријацијама („Службени гласник СРС" бр. 40/84) у чл. 44. ст. 1. исто је регулисано да се накнада за експроприсану непокретност одређује према околностима у моменту доношења судске одлуке.

Драган У. Калаба,
судија Општинског суда у Гучи

ИНФОРМАЦИЈА

Општински суд у Новом Саду својим дописом од 15. I 1985. године предложио је нову технику јавне продаје покретних ствари дужника, с обзиром да се досадашња пракса показала неефикасном.

Управо у циљу побољшања овог стања суд је ступио у контакт са радном организацијом „Војводина комисион" у Новом Саду која је изразила спремност да у смислу чл. 84. ст. 1. ЗИП-а учествује у поступку тако што би заједно са службеним лицем овог суда представник ове Радне организације учествовао у попису и процени ствари дужника погодних за продају овој радној организацији.

Како се ради о радњи, која је у диспозицији повериоца, то значи да би у предлогу за дозволу извршења поверилац требало да предложи у смислу поменутог члана 84. ст. 1. ЗИП-а да суд истовремено одреди продају ствари непосредном погодбом између купца и поменуте радне организације, уз истовремену трансферацију ове ствари на радну организацију „Војводина комисион" у Новом Саду.

Општински суд у Новом Саду је мишљења да ће овај начин продаје учинити извршни поступак бржим и ефикаснијим, а све у циљу заштите права повериоца.

Управни одбор
Адвокатске коморе Војводине

ИЗ СЕДНИЦЕ УПРАВНОГ ОДБОРА

Управни одбор Адвокатске коморе Војводине, на седници одржаној 21. XII 1984. године, донео је следећа решења:

1) Узет је на знање извештај председника и секретара о раду органа Коморе између две седнице.

2) Узет је на знање извештај благајника Адвокатске коморе Војводине о стању финансијских средстава планираних за редовно пословање.

3) Управни одбор узима на знање информацију Боривоја Јекића, адвоката у Новом Саду, по којој је председник Управног одбора Адвокатске коморе Војводине аутоматски и члан Председништва Савеза правника Војводине, сагласно нормативним актима Савеза правника Војводине.

4) Управни одбор узима на знање информацију Савеза републичких и покрајинских адвокатских комора Југославије, да је за новог председника Савеза изабран Вељко Губерина, адвокат у Београду.

5) Управни одбор узима на знање информацију председника Милана Миковића да је по одлуци Председништва Савеза допринос — чланарина Комора Савезу за 1985. годину утврђена на 150,00 динара месечно по једном адвокату.

6) Узима се на знање извештај секретара о новој Тарифи Адвокатске коморе Македоније која је ступила на снагу новембра 1984. године, и о новој Тарифи Заједница Адвокатских комора Босне и Херцеговине, која је ступила на снагу такође новембра 1984. године.

7) Управни одбор је донео одлуку да предстојећој седници ГК ССРНВ, на којој ће једна од главних тема бити предстојеће измене пореског система и пореске политике, присуствују адвокати Мирко Борјановић и Томислав Милић, а да се адвокати Мирко Борјановић, Сава Савић и Зоран Вучевић задужују да напишу допис Извршном већу Скупштине САПВ у коме ће бити садржане примедбе Управног одбора на предлоге измена пореске политике и пореског система.

8) Решењем број 454/84 уписује се у Именик адвоката Вавић-Хоровиц Александра, са седиштем адвокатске канцеларије у Новом Саду, Железничка бр. 16, а са даном 8. јануар 1985. године.

9) Решењем број 389/84 уписује се у Именик адвоката Војнић Хајдук Стипан, са седиштем адвокатске канцеларије у Суботици, Устаничка бр. 18, Упис ће се извршити након давања свечане изјаве.

10) Решењем број 387/84 уписује се у Именик адвоката Копривица Зоран, са седиштем адвокатске канцеларије у Титовом Врбасу, М. Тита бр. 115, а са даном 4. јануар 1985. године.

11) Решењем број 426/84 уписује се у Именик адвоката Панић М. Зоран, са седиштем адвокатске канцеларије у Качареву, Ратка Павловића бр. 17, а са даном 26. децембар 1984. године.

12) Решењем број 429/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Рапајић Мирко, дипломирани правник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом код Рапајић Вере, адвоката у Новом Саду, а са даном 1. I 1985. године.

13) Решењем број 439/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Стојшић-Марковић Зорица, дипломирани правник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом код Бркић Ивана, адвоката у Новом Саду, а са даном 21. децембар 1984. године.

14) Решењем број 415/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Рађеновић Лепосава, дипломирани правник из Бачке Паланке, са адвокатско-приправничком вежбом код Антић Живка, адвоката у Бачкој Паланци, а са даном 21. XII 1984. године.

15) Решењем број 447/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Стошић Драгомир, дипломирани правник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом у АРЗ „Адвокатски биро" у Новом Саду, а са даном 21. XII 1984. године.

16) Решењем број 421/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Прпа Вера, дипломирани правник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом код Богићевић Милана, адвоката у Новом Саду, а са даном 21. XII 1984. године.

17) Решењем број 450/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Парошки Љиљана, дипломирани правник из Панчева, са адвокатско-приправничком вежбом код Чубрило Станка, адвоката у Панчеву, а са даном 21. XII 1984. године.

18) Решењем број 461/84 уписује се у Именик адвокатских приправника Ристић Драгослав, дипломирани правник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом код Бети Станка, адвоката у Новом Саду, а са даном 21. XII 1984. године.

19) Решењем број 410/84 брише се из Именика адвокатских приправника Милашевић Зоран, адвокатски приправник из Новог Сада, са адвокатско-приправничком вежбом у АРЗ „Адвокатски биро" у Новом Саду, а са даном 31. X 1984. године.

20) Решењем број 422/84 брише се из Именика адвоката Мандић Слободан, адвокат у Темерину, са даном 31. децембар 1984. године, због одласка у пензију.

Милорад Лаковић, адвокат у Новом Саду одређује се за преузиматеља адвокатске канцеларије Мандић Слободана, адвоката у Темерину.

21) Решењем број 436/84 брише се из Именика адвоката Митровић Стеван, адвокат у Алибунару, са даном 31. децембар 1984. године, због преселења седишта своје адвокатске канцеларије на територију Основне адвокатске коморе у Београд.

22) Решењем број 445/84 узето је на знање да је Јојић Петар, адвокат у Панчеву, са даном 12. XII 1984. године преселио седиште своје адвокатске канцеларије из Панчева у Банатско Ново Село, Ул. Маршала Тита бр. 69, поштански фах 14.

Управни одбор
Адвокатске коморе Војводине

Гласник издаје и власник је Адвокатска комора Војводине, 21000 Нови Сад, Змај Јовина 20/I. — Телефон: 29-459. Годишња претплата 1.800,00 дин. Претплата за иностранство 40 US долара. Цена једног броја 150,00 дин.

Тек. рачун 65700-678-2047. Рукописи се не враћају.

У издавању часописа учествује и Самоуправна интересна заједница за научни рад Војводине

На основу мишљења Покрајинског секретаријата за образовање, науку и културу САПВ бр. 418—18 од 23. маја 1973. године. *Гласник* је стручна публикација ослобођена основног и посебног пореза на промет.

Штампа: СНП - ООУР Штампарија, Нови Сад, Лазе Телечког 5